

РЕПУБЛИКА СРБИЈА

МИНИСТАРСТВО ГРАЂЕВИНАРСТВА, САОБРАЋАЈА И ИНФРАСТРУКТУРЕ
СЕКТОР ЗА ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ И УРБАНИЗАМ

**ПРОСТОРНИ ПЛАН
ПОДРУЧЈА ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ СЛИВА АКУМУЛАЦИЈЕ
„ПРВОНЕК”**

- РАНИ ЈАВНИ УВИД -

Београд, август 2017. године

УВОД

Приступа се изради Просторног плана подручја посебне намене слива акумулације „Првонек” (у даљем тексту: Просторни план) на основу Одлуке о изради Просторног плана подручја посебне намене слива акумулације „Првонек” („Службени гласник РС”, број 17/17) и Одлуке о изради Стратешке процене утицаја Просторног плана подручја посебне намене слива акумулације „Првонек” на животну средину („Службени гласник РС”, број 5/17).

Просторни план ће се израђивати у складу са принципима и начелима планирања, коришћења, уређења и заштите простора утврђеним чланом 3. Закона о планирању и изградњи („Службени гласник РС”, бр. 72/09, 81/09 - исправка, 64/10-УС, 24/11, 121/12, 42/13 -УС, 50/13-УС, 98/13-УС, 132/14 и 145/14), као и са принципима управљања водама утврђеним чланом 25. Закона о водама („Службени гласник РС”, бр. 30/10, 93/12 и 101/16). Просторни план ће бити израђен применом интегралног приступа, заснован на начелима одрживог развоја и принципима рационалног, оптималног и одрживог коришћења водних и других ресурса.

Непосредни предмет Просторног плана представљају водни објекти изворишта водоснабдевања „Првонек“ - брана и акумулација. Просторни план ће се директно спроводити издавањем локацијских услова (за зону I заштите), односно садржаће регулациону разраду за зону I заштите изворишта водоснабдевања акумулације „Првонек“.

Просторни план ће бити заснован на планској, студијској и другој документацији, резултатима досадашњих истраживања и важећим документима у Републици Србији. Елаборат о зонама санитарне заштите акумулације „Првонек” урађен је 2015. године на основу којег је Министарство здравља донело Решење о одређивању зона санитарне заштите изворишта акумулације „Првонек” (бр. 530-01-526/2015-10 од 07.12.2015. године) који представља важан и саставни део документационе основе овог просторног плана.

Саставни део Просторног плана ће чинити Извештај о Стратешкој процени утицаја Просторног плана на животну средину.

1. ОПИС ГРАНИЦА ПЛАНСКОГ ДОКУМЕНТА

Оквирном границом подручја Просторног плана обухваћене су целе катастарске општине Сливница, Првонек, Стара Брезовица, Корбул, Црни Врх, Стари Глог и Бабина Пољана, све на подручју града Врања, укупне површине од око 114 km². Граница Просторног плана пружа се спољним границама наведених катастарских општине. Коначна граница обухвата Просторног плана биће дефинисана Нацртом Просторног плана.

Слив акумулације „Првонек“, укупне површине од око 86 km² обухвата делове наведених катастарских општине, док вансливне површине обухватају мањи део подручја Просторног плана (око 28 km²) у катастарским општинама Црни Врх, Сливница, Првонек и Стара Брезовица.

2. КРАЋИ ИЗВОД ИЗ ПЛАНСКИХ И РАЗВОЈНИХ ДОКУМЕНАТА ВИШЕГ РЕДА

Законом о Просторном плану Републике Србије од 2010. до 2020. године („Службени гласник РС”, број 88/10), утврђено је да се извориште за снабдевање водом „Првонек“ налази у оквиру Врањско-пчињског подсистема, односно Горње-јужноморавско регионалном систему водоснабдевања, као и да је израда Просторног плана подручја посебне намене слива акумулације сврстана у приоритетне планске документе за доношење.

Уредбом о утврђивању Регионалног просторног плана општина Јужног поморавља („Службени гласник РС”, број 83/10) и *Стратегијом о управљању водама на територији Републике Србије до 2034. године* („Службени гласник РС”, број 3/17), а имајући у виду одредбе *Уредбе о утврђивању Водопривредне основе Републике Србије* („Службени гласник РС”, број 11/02), утврђено је да је акумулација „Првонек“ на Бањској реци кључно извориште/објекат Врањско-пчињског подсистема, у оквиру Горње-јужноморавског регионалног система водоснабдевања, да је ова вишенаменска акумулација првенствено у функцији снабдевања водом, као и да је предметно извориште за регионално снабдевање водом за пиће предвиђено да омогући дугорочно поуздано снабдевање водом становништва и индустрије града Врања и општине Бујановац. Укупне потребе за водом (високо квалитетне воде за домаћинства и индустрију) до 2021. године за град Врање износе 40,6 x 10⁶ m³/год. Дефинисан је потребан обим антиерозивних радова у сливу акумулације „Првонек“ који обухватају 7.160 m³ грађевинских и 1.223 ha биолошких.

3. ОПИС ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА, НАЧИНА КОРИШЋЕЊА ПРОСТОРА И ОСНОВНИХ ОГРАНИЧЕЊА

Подручје Просторног плана простире се у брдско-планинском рејону и одликује се дисецираним рељефом са великом разликом између најниже и највише надморске висине (око 540 мнв у долини Бањске реке на крајњем западном, односно 1806 мнв врх Чука Плоче у источном делу сливног подручја). Основни ток Бањске реке је кратак (око 12 km), а слив је под значајним нагибом (34%) тако да се спољни утицаји веома брзо преносе у речни ток.

У начину коришћења простора на планском подручју доминирају шуме (шумско земљиште) и други вегетацијом обрасти терени са око 85 km² (75%), затим ливаде и пашњаци (пољопривредно земљиште) са око 28 km² (24%), водно земљиште које заузима око 0,7 km² (мање од 0,7%), док најмању површину заузимају насеља и други антропогено измењени терени у функцији насеља и инфраструктуре са око 0,3 km² (мање од 0,3%).

У обухвату Просторног плана налазе се делови шест (статистичких) насеља са око 276 становника (према подацима Пописа 2011. године), просечне старости око 63 године. У сливу, као и у предложеном обухвату Просторног плана нема већих градских насеља нити значајнијих урбаних центара.

Систем за снабдевање водом „Првонек“ се састоји од следећих водних објеката: а) насута камена брана висине 78 m; б) акумулација дужине 3,5 km, површине око 69 ha и запремине 18,6 милиона m³ при КНУ 614,00 мнв, односно површине око 75 ha и запремине 21,1 милиона m³ при КМУ 617,4 мнв; в) гравитационог цевовода сирове воде; г) постројења за пречишћавање воде; и д) разводне мреже са резервоарима и црпним станицама за потискивање воде.

Акумулација „Првонек“ је вишенаменска и поред основне функције водоснабдевања има и туристичко-рекреативну функцију, функцију заштите од поплава, задржавања наноса, оплемењивање малих вода, производњу електричне енергије и др.

Брана "Првонек" се налази на Бањској реци, десној притоци Јужне Мораве. Преградно место се налази око 9 km од ушћа у Јужну Мораву, на локалитету села Првонек. Акумулацију "Првонек" прихрањују воде Бањске реке и Градашнице. Бањска река је типичан планински водоток који дренира воде са западних падина Бесне Кобиле. Акумулација је формирана приближно на средини речног тока, са запремином од око 20 милиона m³.

Кота мртвог простора је 580,00 мнв, а одговарајућа запремина акумулације 3,75x10⁶ m³, предвиђена за прихватање наноса у току 50 година.

Преградну конструкцију чини насута камена брана са косим централним глиненим језгром у склопу тела бране. Узводно и низводно потпорно тело бране је од каменог набачаја са потребним филтарским зонама. Оса бране је права линија. Узводно потпорно тело је од гранодиорита, нагиба 1:1,7, фундирано на стени. Низводно потпорно тело изведено је од комбинације гранодиорита и шкриљаца, генералног нагиба 1:1,7.

Преко круне бране, изграђена је саобраћајница ширине 6 m према командно контролном центру и кули водозахвата.

У периоду од 2010. до 2011. године, у складу са политиком постицања производње електричне енергије и коришћења обновљивих извора енергије, на брани је изграђена и пуштена у рад МХЕ „Првонек“.

Најважнији подаци о брани су следећи:

- кота круне бране 620,00 мнв;
- максимална грађевинска висина 93 m;
- максимална висина бране од терена 78 m;
- ширина бране у круни 10 m;
- дужина бране у круни 250 m;
- максимална ширина у стопи 321 m.

Терен у сливу акумулације углавном је изграђен од палеозојских кристаластих шкриљаца, лискунских гнајсева, микашиста, амфиболита и амфиболијских шкриљаца, и у мањој мери од гранодиорита, кварцалатита и алувијона реке.

Из водоакумулације Првонек се, са 97% обезбеђеношћу, упућује 280 l/s воде према постројењу за пречишћавање воде (ППВ) за регионални систем, које се налази на брду Кумаревска Чука изнад Врања. Шахтни прелив капацитета 865 m³/s и темељни испуст максималног капацитета 61 m³/s обезбеђују хидрауличку поузданост бране (како при евакуацији десетхиљадугодишње велике воде, тако и у условима евакуације тзв. максималног вероватног протока). Гарантовани еколошки проток износи 75 l/s.

Максимални капацитет водоснабдевања треба да буде до 550 l/s, а садашња просечна годишња испорука износи 220 l/s. Између кота нормалног и максималног успора, резервисан је простор за пријем поплавних таласа (уз истовремени рад испуста).

Траса регионалног дистрибутивног цевовода је следећа: први крак трасе полази од бране Првонек и иде до фабрике воде Кумарево, пресек цеви ДН 800, дужина око 12 km; други крак је од ППВ Кумаревска Чука до резервоара "Вртогош", пресек цеви ДН 600, дужина око

16 km; трећи крак је од резервоара "Вртогош" до Пумпне станице "Бујановац", пресек цеви ДН 600, дужина око 8,8 km.

Уз уважавање објеката и основне функције водоснабдевања на планском подручју су евидентна следећа основна ограничења:

- Бањска река, као притока Јужне Мораве има природне предиспозиције за развој ерозионих и бујичних процеса које условљавају геоморфолошки и геолошки услови терена, и слаба вегетациона заштита падина (оскудна пошумљеност, голети);
- промене у шумама су споре, дрвна маса се увећава зависно од природних услова, а не од потребе;
- на разматраном подручју слива због заштите акумулације не могу се лоцирати нови капацитети индустрије које су већи потрошачи воде и имају отпадне воде;
- неопходност промене режима саобраћаја у делу мреже општинских путева, услед поштовања прописа о санитарној заштити изворишта водоснабдевања;
- изразита депопулација подручја - пражњење сеоских насеља (поједина су пред гашењем), неповољна старосна структура, смањење броја чланова домаћинства, велика стопа незапослености;
- опасност од даље неодговарајуће експлоатације шума и неадекватно коришћење земљишта.

У погледу угрожености подручја Просторног плана од ванредних ситуација основне опасности прете од дејства ерозионих процеса, бујичних токова покренутих клизишта на падинским теренима, плавлјења пољопривредних и стамбених површина, појаве пожара, града и земљотреса.

Досадашње и предвиђене глобалне промене у клими могу узроковати повремена пресушивања притока Бањске реке, што се може одразити на квалитет воде за пиће.

Због већих континуалних површина под шумом и обрадивим земљиштем, подручје је изложено и опасности од пожара.

Опасност од земљотреса је на нивоу процењене јачине у зони од 8° MCS.

За подручје Просторног плана до сада нису били прописани посебни услови и захтеви за прилагођавање потребама одбране земље.

4. ЦИЉЕВИ ИЗРАДЕ ПЛАНА

Основни циљ израде Просторног плана је дефинисање планског основа за дугорочно обезбеђен висок квалитет воде у сливу акумулације „Првонек”, поуздано водоснабдевање корисника на подручју града Врања и низводних насеља у окружењу, као и одрживи развој обухваћеног подручја и локалних заједница.

Имајући у виду препоруке и стандарде Европске уније у погледу одрживог развоја у области политике вода¹ и заштићеним подручјима², утврђују се следећи *општи циљеви* заштите, уређења и одрживог развоја планског подручја:

1. Одрживо коришћење водних ресурса, обезбеђење трајне и интегрисане заштите и унапређења квалитета вода изворишта водоснабдевања „Првонек”;
2. Очување и обезбеђење простора за функционисање и изградњу водопривредне инфраструктуре и објеката;
3. Успостављање зона санитарне заштите изворишта и утврђивање режима заштите, коришћења и уређења простора, ефикаснија контрола заштите, коришћења и изградње простора у зонама заштите изворишта;

¹ Directive of the European Parliament and of the Council 2000/60/EC – Establishing Framework for Community Action in the Field of Water Policy.

² „Европска повеља за одрживи туризам у заштићеним подручјима“, „Европске перспективе просторног планирања“, смернице Међународне уније за заштиту природе, Светске туристичке организације и Програма Уједињених нација за животну средину и др.

4. Усклађивање размештаја активности и физичких структура са режимима заштите изворишта, природних и културних добара, односно обезбеђивање услова за даље функционисање постојећих и планираних привредних активности, насеља и инфраструктурних система;
5. Заштита, очување, унапређење и одрживо коришћење природних вредности, односно интегритета, лепоте и разноликости предела;
6. Стварање услова за реализацију компензација локалном становништву у складу са ограничењима режима заштите вода, кроз развој инфраструктуре и објеката, активности и функција јавног значаја, подршку аграрном реструктурирању и диверзификацији економских активности на селу, посебно у области еколошки прихватљивог туризма и других комплементарних делатности;
7. Стварање услова за одмор, рекреацију и едукацију посетилаца о природним и културним вредностима подручја, организовањем садржајно заокружене туристичко-рекреативне понуде усклађене са режимима заштите изворишта и интегрисане у понуду примарне туристичке дестинације Врањске Бање (са Бесном Кобилом), Власине и Крајишта; и
8. Одговорно управљање просторним развојем, уређењем и заштитом изворишта „Првонек”, у складу са потенцијалима и ограничењима природних и створених вредности и утврђивање елемената за интегрално (вишенаменско) коришћење и заштиту водних ресурса, на основу праведне и избалансиране политике усклађивања интереса за коришћење вода с дугорочним интересима и потребама економског и социјалног развоја локалних заједница.

Основни принципи заштите, уређења и одрживог развоја подручја Просторног плана јесу:

- заштита и унапређења животне средине, посебно квалитета вода у сливу изворишта водоснабдевања „Првонек”;
- заштита и одрживо коришћење водног, пољопривредног и шумског земљишта, посебно од непланске изградње у зонама I и II степена заштите акумулације;
- просторно-функционална интегрисаност и усклађен интегрисан развој и заштита изворишта са припадајућим, суседним и осталим јединицама локалне самоуправе у окружењу;
- унапређење саобраћајне приступачности;
- принцип супсидијарности и јавно-приватног партнерства, као и принцип веће транспарентности у доношењу одлука;
- заштита јавног интереса, јавних добара и добара у општој употреби (приоритетно изворишта „Првонек”); и
- релативизација конфликта у коришћењу изворишта и одрживом развоју локалних заједница.

5. ПЛАНИРАНА ПРЕТЕЖНА НАМЕНА ПОВРШИНА

Просторни план представља плански основ за обезбеђење просторних услова за даљи развој посебне намене водоснабдевања и заштите слива изворишта „Првонек”, уз иницирање и усмеравање других додатних намена и функција у простору у оквирима одрживог развоја планског подручја.

Полазиште за дефинисање планске концепције, намене простора и режима заштите, односно основну условљеност у планирању слива акумулације „Првонек”, представљају *зоне санитарне заштите* које се су одређене Решењем о одређивању зона санитарне заштите изворишта акумулације „Првонек” на основу Елабората о зонама санитарне заштите

акумулације „Првонек” а у складу са Правилником о начину одређивања и одржавања зона санитарне заштите изворишта водоснабдевања („Службени гласник РС“, број 92/08).

Просторним планом утврдиће се простор јавне намене за брану и акумулацију „Првонек“.

У погледу планиране *намене површина* Просторним планом ће се одредити водно земљиште у оквиру зоне I санитарне заштите акумулације (у односу на КМУ), док ће се у преосталом делу слива водоизворишта задржати постојећи однос у наменама са највећим процентом шумског земљишта.

Режими санитарног надзора утврдиће се на основу Решења о одређивању зона санитарне заштите изворишта водоснабдевања акумулације „Првонек“ (бр. 530-01-526/2015-10 од 07.12.2015. године) и Правилника о начину одређивања и одржавања зона санитарне заштите изворишта водоснабдевања. У случају преклапања зона санитарне заштите акумулације „Првонек“ и зона заштите и резервисања простора, установљених за посебне намене по различитим основама, примењиваће се строжији режим заштите и коришћења простора.

У зони I акумулације „Првонек“ (површине од око 80 ha) дефинисаће се земљиште јавне намене и успоставиће се режим строгог санитарног надзора. За површине у овој зони биће дати елементи детаљне разраде у склопу овог Просторног плана. У зони I акумулације ће се примењивати режими заштите уређења и коришћења простора који забрањују изградњу објеката и постројења који нису у функцији водопривреде, чувања и одржавања објеката бране и акумулације. Током израде Нацрта Просторног плана размотриће се услови за уређење приобаља за потребе туристичко-рекреативног коришћења акумулације, уз претходно прибављање мишљења надлежних министарстава (водни услови), односно јавног водопривредног предузећа и управљача водоводног система, у координацији са осталим корисницима акумулације (надлежним органом јединице локалне самоуправе и др.).

На простору зоне II акумулације „Првонек“ (површине од око 5,3 km²) успоставиће се режим контролисаног коришћења простора и сталног санитарног надзора са забраном изградње објеката и обављања активности која угрожавају здравствену исправност воде на изворишту.

У зони III акумулације „Првонек“ (површине од око 79,9 km²) успоставиће се режим контролисаних изградње и коришћења простора који обезбеђује заштиту квалитета вода и здравствену исправност воде изворишта. Ове мере подразумевају појачану санитацију.

Поред изворишта водоснабдевања, на деловима обухваћеног подручја планским документима вишег реда или планским документима града Врања успостављене су или предвиђене активности које имају карактер посебне намене, као што су заштита природних вредности, културних добара и туристичка валоризација и развој Врањске Бање и ширег подручја Власине и Крајишта.

Основне концепцијске поставке и одређења заштите, уређења и одрживог развоја подручја Просторног плана јесу:

- Заштита слива изворишта „Првонек” успостављањем и поштовањем режима зона I, II и III степена санитарне заштите изворишта, очувањем и унапређењем квалитета вода Бањске реке и њених притока узводно од акумулације у I и II класи. Приоритет је санитација насеља и успостављање ефикасније контроле заштите, коришћења и изградње простора у зонама санитарне заштите, уз обезбеђење институционално-организационе подршке и умрежавања свих релевантних актера, чиме се обезбеђује јавни интерес заштите вода и омогућава развој локалних заједница;
- Заштита природних вредности и добара очувањем заштићених и строго заштићених врста дивље флоре и фауне, феномена геонаслеђа и кључних обележја предела, уз одрживи развој туризма;
- Туризам ће представљати алтернативну делатност и вид компензације локалном становништву за различита ограничења у развоју који намећу режими заштите изворишта и природног наслеђа и ресурса. Туризам ће активирати развој

комплементарних активности и структура (посебно у производњи органске хране, аутентичних етно-производа, традиционалних заната, јавних служби, инфраструктуре и др.) и подржати заштиту и презентацију природних и културних вредности;

- Привредни развој подручја оствариваће се подржавањем динамичнијег привредног раста у делатностима комплементарним заштити изворишта и природних вредности. Приоритет има развој водопривреде, а потом њој комплементарних делатности: одрживог туризма, органске пољопривреде, шумарства и услуга. Остваривање ових опредељења подразумева примену европских директива о водама и принципа одрживог развоја у заштићеним подручјима који може да активира територијални капитал подручја. Подстицање развоја конкурентне и одрживе пољопривреде и руралног туризма омогућиће побољшање квалитета живљења сеоског становништва и остваривање заштите и одрживог коришћења пољопривредног земљишта и предела. Приоритет је развој пољопривредних производа посебних одлика квалитета до нивоа препознатљивог географског имена порекла (сточарски производи, воће) и јачање веза пољопривреде и комплементарних делатности (туризам, угоститељство и сл.);
- Виши квалитет доступности и интегрисаности подручја Просторног плана са окружењем оствариће се осавремењавањем и рехабилитацијом државних путева првог и другог реда, као и локалне мреже путева, уређење бициклических, пешачких, планинарских, излетничких и риболовних стаза. Посебан значај имаће даљи развој енергетске и комуникационе инфраструктуре и комунално опремање и уређење насеља.

Заштита изворишта намењеног водоснабдевању изазива одређене *конфликте у простору*, те је један од основних задатака Просторног плана обезбеђење решења за интегрални развој, коришћење и уређење подручја посебне намене, односно релативизација и усаглашавање конфликтних интереса водопривреде и других корисника простора.

Полазишта за релативизацију испољених и потенцијалних *конфликтних интереса* између посебних намена и других функција у простору од интереса за развој локалних заједница су:

- обезбеђење одговарајућих компензација локалном становништву на име ограничења у производњи насталих успостављањем режима заштите изворишта, спровођење мера заштите простора и изворишта вода и реализације нових развојних еколошки прихватљивих активности, са непосредном материјалном подршком, у оквиру инвестиционих и експлоатационих трошкова изворишта;
- забрана изградње нових објеката који нису у функцији водопривреде у зони I, а у зони II забрана изградње објеката који угрожавају здравствену исправност воде на изворишту, као и утврђивање и поштовање услова и правила изградње и реконструкције објеката у складу са режимима заштите;
- плански развој туризма и алтернативне сеоске економије, усклађених са режимима заштите изворишта и природе, едукација и информисање локалног становништва и посетилаца о вредностима и циљевима заштите изворишта и одрживог развоја подручја;
- унапређење инфраструктурне и комуналне опремљености (посебно санитација насеља и реализација ППОВ) и уређење грађевинског земљишта у насељима и зонама планираним за развој (посебно на Бесној Кобили у зони III акумулације).

Просторни план садржи *деталну регулациону разраду* за зону I санитарне заштите изворишта водоснабдевања око акумулационог језера, као земљишта јавне намене. Детаљном регулационом разрадом ће се дефинисати правила уређења и грађења која се односе на водопривредне објекте, пратећу инфраструктуру, као и њихово санитарно техничко обезбеђење, за зону I заштите изворишта водоснабдевања акумулације „Првонек“

6. ОЧЕКИВАНИ ЕФЕКТИ ПЛАНИРАЊА У ПОГЛЕДУ УНАПРЕЂЕЊА НАЧИНА КОРИШЋЕЊА ПРОСТОРА

Реализација планских решења и пропозиција омогућиће: континуално поуздано снабдевање водом становништва града Врања, Бујановца и других мањих низводних насеља; спречавање могућих проблема у водоснабдевању; и заштиту и очување квалитета воде у језеру.

Доношењем Просторног плана обезбедиће се: заштита и уређење сливног подручја акумулације „Првонек“; унапређење инфраструктурне и комуналне опремљености; унапређење квалитета живљења локалног становништва стимулацијом постојећих и развојем нових делатности (у првом реду туризма и алтернативне сеоске економије); обезбеђење услова за развој модела компензације локалним заједницама услед ограничења насталих спровођењем прописаних режима заштите изворишта водоснабдевања; задовољење рекреативних, спортских и културолошких потреба становништва и туриста; уређење грађевинског земљишта у насељима и зонама планираним за изградњу и развој рекреације и туризма; и смернице за институционално-организациону и управно-контролну подршку коришћењу и заштити изворишта.

Графички прилог: Посебна намена простора

Институт за архитектуру и урбанизам Србије

Директор

др Саша Милијић
научни саветник

